

ri günümüze ulaşmamıştır. Herveî'nin çeşitli eserlerde yer alan rubâileri Mahmûd Müdebbirî tarafından derlenerek yayımlanmıştır (Tahran 1361 hş.).

Herveî'nin *Dil ü Cân* (Su'âl-i Dil ez Cân), *Kenzû's-sâlikîn, Vâridât, Kâlen-dernâme, Heft Hisâr, Mekûlât, Ma-habbetnâme ve İlâhînâme* adlı risâleleri Sultan Hüseyin Tâbende Gunâbâdî tarafından *Resâ'il-i Hâce 'Abdullâh En-şârî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1319 hş./1940). Risâleleri daha sonra Vahîd-i Destgirdî *Resâ'il-i Câmî-i 'Ârif-i Kâr-ı Çehârum-i Hicrî Hâce 'Abdullâh En-şârî* (Tahran 1347 hş./1968), Muhammed Şirvânî de *Resâ'il-i Hâce 'Abdullâh En-şârî* (Tahran 1352 hş.) adlarıyla neşretmişlerdir. M. Cevâd Şerîat'ın *Sûhanân-ı Pîr-i Herât* adlı derlemesinde (Tahran 2536/1977, 1365 hş.) *Dil ü Cân, Vâridât, İlâhînâme, Kâlen-dernâme ve Perde-yi Hicâb (Mekûlât)* adlı risâlelerin yanı sıra Herveî'nin *Keşî'ül-esrâr*'daki sözlerinin derlenmesinden meydana gelen "Menkûlât-ı Meybûdî" adlı bir metin de yer almaktadır.

B) Kelâm. 1. Zemmû'l-keâm* ve ehlih. Herveî'nin Selef yolunu ve sünneti yüceltmek, re'y ve kıyas yöntemleriyle kelâm ilmini ve bid'atçılığı kötülemek için kaleme aldığı eser Semîh Dugaym tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1994). 2. *Kitâbü'l-Erba'în fî delâ'ili't-tevhîd.* Herveî, Allah'a nisbet edilen isim, fiil ve sıfatlarla ilgili kırk hadisi senedleriyle birlikte kaydettiği bu eserinde daha önce aynı konularda görüş bildiren âlimlerin fikirlerini aktarmakla yetinmiş, kendisi bir yorum yapmamıştır. Eser Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fukayhî tarafından yayımlanmıştır (yer yok, 1404/1984).

Herveî'nin *Zemmû'l-keâm*'da zikrettiği *Menâkıbû Ahmed b. Hanbel, Tekfirû'l-Cehmiyye, Kitâbü'l-Kaderiyye, Kitâbü'l-Fârûk fi's-şifât, Kitâbü'l-Kavâ'id ve Menâkıbû ehli'l-eşer* adlı eserleriyle kaynaklarda yer alan *el-Erba'ûn fi's-şifât ve el-Erba'ûn fi's-sünne* adlı kitapları günümüze ulaşmamıştır. Hellmut Ritter'in Herveî'ye isnat ettiği ("Philologika VIII", *Isl.*, XXII [1935], s. 100), Yûsuf ve Zelfâ kıssasını anlatan *Eniş'ül-mürîdîn ve şemsü'l-mecâlis* adlı eserin ona aidiyeti tartışmalıdır (R. Levy, *JRAS*, 1929, s. 103-106; Herveî'nin eserlerinin yazma nüshaları için bk. Ritter, aynı makale).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâce Abdullah Herveî, *Kitâbü'l-Erba'în fî delâ'ili't-tevhîd* (nşr. Ali el-Fukayhî), [baskı yeri yok] 1404/1984, s. 45-91; Ali b. Hasan el-Bâharzî,

Dümyetü'l-kaşr (nşr. Abdülfettâh M. Hulvî), Kahire 1971, II, 888; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 247, 400; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 44-45; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 168; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Bayburtlugil), s. 188-189; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 503-518; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1183-1191; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm* (nşr. Fehîm M. Şeltût - M. M. İbrâhim), Kahire 1974, II, 10; Sübkî, *Tabakât*, IV, 272-273; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 135; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Dimaşk 1951, I, 64-81; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Leiden 1835, s. 25; Câmî, *Nefehât*, s. 318, 372; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 369-372; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. A. Moursing), I, 249; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 365; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr.104; III, vr. 247-252; Fikrî Selçûkî, *Gâzurgâh*, Kabil 1341, s. 10-12; Nühşadümîn-i Sâli Vefât-i Hâce 'Abdullâh Enşârî-yi Herveî, Kabil 1962; S. de Laugier Beaurecueil, *Khwâdja 'Abdullâh Ansârî: 396-481h./1006-1089, Mystique hanbalite*, Beyrut 1965; a.e.: *Sergüzeşt-i Pîr-i Herât* (trc. A. G. Revân Ferhâdî), Tahran 1360hş./1981; a.mlf., "Les références bibliques de l'itinéraire spirituel chez Abdullah Ansari", *MIDEO*, I (1954), s. 9-38; a.mlf., "La place prochaine dans la vie spirituelle d'après Abdallah Ansari", a.e., II (1955), s. 5-70; a.mlf., "Ansariyyat", a.e., II (1955), s. 313-320; a.mlf., "Esquisse d'un biographie de Khawaja Abdullah Ansari", a.e., IV (1957), s. 95-140; V (1958), s. 47-119; a.mlf., "La neuvième centenaire de la mort d'Ansari", a.e., VII (1963), s. 218-229; a.mlf., "Le millenaire lunaire de la naissance de Khawaja 'Abdullah Ansari Harawi", a.e., XIII (1977), s. 305-314; a.mlf., "Ansârî", *EP* (İng.), I, 515-516; a.mlf., "Abdallâh al-Ansârî", *Elr.*, I, 187-190; Abdülkâdir Mahmûd, *el-Felsefetü's-şüfiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1966; M. Said Abdülmeccid el-Efgânî, *'Abdullâh el-Enşârî el-Herveî: Mebâdî'ühû ve ârâ'ühû'l-keâmîyye ve'r-rûhiyye*, Kahire 1968; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 924-927; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 89-90; Beşir Herveî - Ali Asgar, *Maâmât-ı Hâce 'Abdullâh Enşârî*, Kabil 1976; Safâ, *Edebiyyât*, II, 882-889, 911-915; Abdülhüseyn-i Zerinikûb, *Dünbâle-i Cüstûdî der Taşavvufi İran*, Tahran 1369 hş., s. 73-80; A. G. Ravan Farhadi, "The Hundred Grounds of 'Abdullâh Ansârî (d. 448/1056) of Herât", *Classical Persian Sufism: From Its Origins to Rumi* (ed. L. Lewisohn), London 1993, s. 381-399; a.mlf., *Abdullâh Ansârî of Herat*, London 1996; W. Ivanow, "Tabaqat of Ansari in old Language of Herat", *JRAS* (1923), s. 1-34, 337-382; R. Levy, "A Prose Version of Yusuf and Zulaikha Legend, Ascribed to Pir-i Ansâr of Herat", a.e. (1929), s.103-106; H. Ritter, "Philologika, VIII", *Isl.*, XXII (1935), s. 89-101; A. J. Arberry, "Jami's Biography of Ansari", *IQ*, VII/3-4 (1963), s. 57-82; Ahmed Ateş, "'Abdallâh al-Ansârî'nin Kitâb Damm al-Kalâm wa Ahlih Adli Eseri", *ŞM*, V (1965), s. 45-50; a.mlf., "Abdallâh al-Ansârî'nin Ölümünün 900. Yıldönümü Dolayısıyla Kabul ve Herat'ta Yapılan Anma Töreni", a.e., V (1965), s.191-194; A. S. Bazmee Ansari, "Khawaja Abd Allah al-Ansari al-Harawi", *HI*, V/3 (1982), s. 31-52; Mürsel Öztürk, "Hâce Abdullah Ansari'nin Tasavvufi Görüşleri", *2DTCF Ortadoğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, V, Ankara 1992, s. 21-32.

TAHSİN YAZICI - SÜLEYMAN ULUDAĞ

HEREVÎ, Muhammed b. Atâullah (محمد بن عطاءالله الهروي)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn
Muhammed b. Atâillâh
b. Muhammed el-Herveî er-Râzî
(ö. 829/1426)

Şâfiî fakihî.

Aslen Reyli olup 767'de (1365) Herat'ta doğdu. Fahreddin er-Râzî'nin soyundan geldiğini ileri sürmekle birlikte bu iddia tartışmalıdır (Sehâvî, VIII, 151). İlk tahsilini memleketinde yaptı. Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve diğer bazı âlimlerden ders aldı. Timur ile görüştü; önceleri onun saygı ve takdirine mazhar olmuştken daha sonra araları bozuldu. Bunun üzerine Anadolu'ya, ardından da Kudüs'e gitti (814/1411). Herveî, Hanefî mezhebine mensupken o bölgede Şâfiîler'in yönetimdeki nüfuzunu görünce bu mezhebe geçti (Ebû'l-Yümn el-Uleymî, II, 111). Burada şöhretinin duyulması üzerine Şam ve Kudüs bölgesi nâibi Emîr Nevruz tarafından Salâhiyye Medresesi'ne hoca tayin edildi (815/1412). Nevruz'un öldürülmesinden sonra da Memlük Sultanı el-Melikü'l-Müeyyed el-Mahmûdî onu bu görevde bıraktı. 818'de (1415) Kahire'ye giden Herveî'ye Sultan Müeyyed büyük ilgi gösterdi. Ancak Herveî, hadis bilgisini denemek için sultanın kurduğu âlimler meclisinde başarılı olamayınca Kudüs'e dönerek Salâhiyye'deki görevine devam etti; bunun yanında Kudüs ve Halîl bölgesi nâzırlığı görevini de yürüttü.

Sultan Müeyyed, Mısır Kâdilkudâtı Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî'yi azlederek yerine Herveî'yi getirdiyse de (821/1418) daha sonra Herveî yine Kudüs'teki müderrislik görevine döndü (823/1420). Müeyyed'in ölümünün ardından tekrar Kahire'ye geldi ve Cemâleddin Yûsuf el-Kerekî'nin yerine el-Melikü'l-Eşref Barsbay'ın sır emîni ve kâtibi oldu (827/1424). Üç ay sonra bu görevden alınan Herveî, aynı yılın sonlarına doğru İbn Hacer el-Askalânî'nin yerine Şâfiî kâdilkudâtlığına getirildi. Ertesi yıl receb ayında (Haziran 1425) İbn Hacer tekrar kâdilkudât olurken Herveî Salâhiyye Medresesi'ne geri döndü. 19 Zilhicce 829'da (22 Ekim 1426) Kudüs'te vefat eden Herveî zâhid Ömer el-Belhî'nin kabrinin yakınına defnedildi.

Herveî, Kudüs'te bulunduğu sırada bir medrese yapımını başlattıysa da bitiremedi. Kâdî Abdülbâsîr b. Halîl ed-Dimaş-

ki'nin tamamladığı bu medrese ona nisbetle Bâsriyye olarak anılır. Hanefî ve Şâfiî fıkıhı yanında Arap dili ve edebiyatı, hadis ve tarih bilgisiyle de dikkati çeken Herrevî'nin, akranlarıyla olan çekişmeleri yüzünden zaman zaman gözden düşmesine rağmen hayatının sonuna kadar resmî görevlerde bulunmasından yöneticiler katında itibarını koruduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. Herrevî'nin günümüze ulaştığı bilinen iki eseri *Me'âlî'ü'l-esrâr fî şerhi Meşâriki'l-envâr* ile (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 62; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 443; *Suppl.*, I, 614) *Fazlû'l-mün'im fî şerhi Şahîhi Müslim*'dir (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 442-443; Oriental Public Library / Bankipûr, nr. 202). Kaynaklarda adları geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu Meşâbihi's-sünne*, *et-Tenvîr fî telhîsi'l-Câmî'i'l-kebîr* (Hanefî fıkıhı), *Takribü'l-aḥkâm* (Şâfiî fıkıhı).

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *es-Sülûk*, X, 240, 312, 446-448, 483-485, 525; XI, 660, 664-665, 670, 687, 689, 732; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, IV, 104-105; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VII, 299-302, 307-312; VIII, 40, 41, 69-70, 113; Seḥâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, VIII, 151-155; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 5-6; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), [baskı yeri yok] 1988 (Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), I, 329; Ebû'l-Yüm'n el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târihi'l-Kuds ve'l-Halil*, Amman 1973, II, 111-112; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 189-190; Şevkānî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 206-208; Brockelmann, *GAL*, I, 443; *Suppl.*, I, 614; *İzâhu'l-meknûn*, II, 199, 490; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 185-186; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 150-151; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 293-294; Sezgin, *GAS*, I, 139.

SAFFET KÖSE

HEREVİYYE

(الهروية)

Hâce Abdullah-ı Herrevî'ye
(ö. 481/1089)
nisbet edilen
ve Ensâriyye diye de anılan
bir tarikat

(bk. HEREVÎ, Hâce Abdullah).

HERİM b. HAYYÂN

(هرم بن حيان)

(ö. 70/690 [?])

Tâbiîn devri kumandanlarından,
zâhid.

Irak ve İran fetihlerinde önemli rol oynayan Abdülkaysoğulları kabilesine mensuptur. Bazı kaynaklarda adı Hermâ, babasının adı Hibbân (*Tâcü'l-arûs*, "hrm"

md.; İbn Hacer, III, 601) şeklinde zikredilmektedir. Herim (yaşlı, kocamış) adının kendisine, annesinin iki yıl süren hamilelik döneminden sonra dişleri bitmiş olarak doğduğu için verildiği rivayet edilir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 48). Ancak bu ismin ona, yaşlı bir çiftin çocuğu olduğu için veya kelimenin "akıl, nefis" gibi anlamlarından dolayı verilmiş olması daha mâkuldür (*Lisânü'l-Arab*, "hrm" md.). Buhârî ve İbn Hibbân gibi müelliflerin Herim'i Ezd kabilesine mensup göstermeleri yanlıştır. Hayatıyla ilgili çeşitli haberlerden Basra'da yaşadığı anlaşılmakta, kaynakların çoğunda Basralı bir tâbiî olarak tanıtılmaktadır. İlk müelliflerden Halife b. Hayyât, Velîd b. Hişâm'dan rivayetle Herim'in sahâbî olduğunu kaydetmiş (*et-Târih*, s. 159), daha sonra as-hap hakkında yazılan eserlerde de sahâbîler arasında zikredilmiştir. Ancak bu bilgi, Herim'in sahâbî Hümâme ed-Devsî ile çok yakın dost olması ve Hz. Ömer tarafından kumandan tayin edilmesi gibi ikinci derecedeki delillere dayanmaktadır. Hakkındaki yaygın kanaat tâbiîn neslinden olduğu yönündedir.

Herim, Hz. Ömer ve Osman devirlerinde Irak ve İran'daki bazı savaşlara kabilesi Abdülkays'ın emîri veya büyük bir askerî birliğin kumandanı olarak katıldı. Hz. Ömer döneminde meydana gelen Suhâb Vak'ası'nda kumandan olan Herim, 18 (639) yılında Nisâbur'u uzun bir kuşatmadan sonra sulh yoluyla ele geçirdi. 26'da (647) Basra Valisi Osman b. Ebû'l-Âs tarafından gönderildiği Kal'atü Necere'yi fethederek halkını esir aldı. Sâsânîler'in müslümanlarla yaptıkları ahdi bozmaları üzerine 29 (649) yılında birliğiyle Fîrûzâbâd'ı (o zamanki adı Cûr) muhasara etti. Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in yardımcı olarak gönderdiği orduyla önce Fîrûzâbâd'ı, ardından İstahr'ı ele geçirdi. Abdullah b. Âmir İstahr'ın fethinden sonra durumu Hz. Osman'a bildirmiş, o da yazdığı cevabî mektupta, aralarında Herim'in de bulunduğu bir grup kumandanın İran'ın çeşitli beldelerine gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine Herim'in Abdullah b. Âmir tarafından Cûr'dan kaçan Sâsânî Hükümdarı Yezdicer'di takip le görevlendirildiği ve onu Kirman'a kadar kovaladığı rivayet edilir.

Herim'in 30 (650) yılından sonraki siyasi ve askerî faaliyetleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Taberî, Medine'de isyancılar tarafından kuşatılan Hz. Osman'ı korumak için Basra'dan hareket eden ilk tâ-

bîller arasında Herim'in de bulunduğunu bildirir (*Târih*, IV, 352). Buna göre Herim 35 (655) yılında hayatta bulunuyordu. Onun Hz. Ömer ve Ali'yi kastederek, "İki emîr bana birçok hadis nakletti" (Hücvîrî, s. 178) şeklindeki sözünden, Hz. Ali'nin hilâfet dönemine yetiştiği ve kendisini halife olarak tanıdığı anlaşılmaktadır. Zehebî Herim'i 70'li (690) yıllarda vefat eden tâbiîler arasında gösterir (*Târihu'l-İslâm*, s. 533-535). Basralı birçok tâbiînin rivayetine göre Herim bir fetih sırasında çok sıcak bir günde şehid düşmüş, toprağa verilir verilmez bir bulut kabrinin üstüne gelerek yağmur yağdırmış ve kabir o anda yemyeşil otlarla kaplanmıştı (İbn Sa'd, VII, 133-134; Ebû Nuaym, II, 122). Vefatı sırasında kendisinden vasiyette bulunmasını isteyenlere, hayatı boyunca vasiyet edebilecek kadar malı olmaması için Allah'a yalvardığını, bu duasının da gerçekleştiğini söylemiş, zırhının, atının ve hizmetçisinin satılarak borçlarının ödemesini istemiş, vasiyet olarak da Kur'an'dan bir bölüm (en-Nahl 16/125-128) okumuştur.

Zühd ve ibadet hayatıyla meşhur Basralı bir tâbiî olarak tanıtılan Herim'in Hz. Ömer'den hadis dinlediği, kendisinden de Hasan-ı Basrî ve diğer Basralı tâbiîlerin rivayette bulunduğu kaydedilir. Kaynaklar ayrıca, faziletli bir tâbiî ve sika bir râvî olmasına rağmen zühd ve ibadet yönü ağır bastığı için hadiste kendisine başvurulmadığına da işaret ederler. Herim'in oğlu Amr da kaynaklarda sika bir râvî olarak zikredilir (Buhârî, VI, 380-381; VIII, 243; İbn Hibbân, V, 513; VII, 215).

Herim, tâbiîn devrindeki zühd hareketinin başlıca temsilcileri olan sekiz zâhidten biridir. Bu zâhidlerin dördü (Herim, Âmir b. Abdülkays, Hasan-ı Basrî, Ebû Müslim el-Havlânî) Basra'da, dördü de (Mesrûk b. Ecda', Rebî' b. Hüseyin, Üveys el-Karanî, Esred b. Yezîd) Kûfe'de yaşamıştır. Aynı kabileye mensup olan Herim ile Âmir b. Abdülkays arasında zühd te-lakkisine dayanan sıkı bir dostluk vardı. Fakat Herim dinî konularda Âmir'den daha bilgili ve daha anlayışlıydı. Hasan-ı Basrî ise Herim'in müridi ve râvisi idi. Kaynaklarda yer alan bazı haberlere göre Üveys el-Karanî'nin Hz. Peygamber'e karşı beslediği sevgiyi, çektiği özlemi ve yaşadığı acıyı Herim de Üveys'e karşı hissetmiş, onu Yemen, Hicaz ve Irak şehirlerinde uzun müddet aradıktan sonra nihayet Kûfe'de bularak kendisiyle uzun uzun